

Wo en hbo: een paar apart

Vanuit het gezichtspunt van het Praktijkcentrum, instituut voor onderzoek en advisering op het terrein van de praktische theologie, schetst dit artikel het transitieproces binnen de (kleine) Gereformeerde Kerken en worden de consequenties beschreven voor de opleiding en samenwerking van wo- en hbo-theologen.

Veranderingen in de samenleving werken door naar de kerken en de beroepsuitoefening van theologen (De Kock 2013; Williams 2013). De verschuivende balans tussen de werelddelen op terreinen als internationale politiek, financieel-economische zwaartepunten en technologische ontwikkeling, hebben consequenties voor de inrichting van de samenleving, het onderwijs en de onderzoeksagenda's. De uitkomsten zijn grotendeels onduidelijk, wat de transitie spannend maakt (Rotmans 2012). Tegelijk roept deze transitie vragen op over de (borging van de) kwaliteit van producten en diensten (www.uva-alumni.nl/andragologie).

Voor onderwijsinstellingen leidde dit tot kwaliteitssystemen voor de borging van actualiteit, niveau en relevantie van curricula (www.nvaonet.nl). Samen met de formulering van opleidingscompetenties en kennisbases, sturen deze de opleidingsinstellingen in aanzienlijke mate.

Wo- en hbo-theologie-opleidingen mogen beide bachelor- en master-niveau-theologen opleiden. Een centraal thema in hun regulier overleg betreft het onderscheid tussen een hbo- en een wo-theoloog, of dat na enkele jaren praktijk nog merkbaar is en wat dat betekent voor hbo- en wo-opleidingen.

Ook de gereformeerde gezindte verandert (Bronsveld 2013; Dekker 2013). Het betreft algemene processen die parallel lopen met samenlevingsontwikkelingen: individualisering, de overgang van zware naar lichte gemeenschappen, aandacht voor persoonlijke spiritualiteit etc. (cbs.nl; Donk 2006). Specifiek betreft dit terugloop van leden, kerkverlating en liturgische veranderingen. Ook voor deze kerken is de uitkomst van de transitie onduidelijk. Het eigen karakter van de kerk als religieuze gemeenschap speelt daarbij een bepalende rol: in alle transities blijft voor haar het christelijk geloof de centraal sturende en bindende factor (Borgman 2009). ▷

‘Hoort en uw ziel zal leven’, klokinscriptie, Seminarie Hydepark, Doorn

Het Praktijkcentrum

In 2011 besloot de Generale Synode van de ‘vrijgemaakte’ kerken de Theologische Universiteit Kampen (Broederweg) en het ondersteuningscentrum van de kerken, Centrum-G, opdracht te geven tot het vormen van een nieuw onderzoeks- en adviescentrum, in samenwerking met het Diaconaal Steunpunt van de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) en de Nederlands-Gereformeerde Kerken (diaconaal steunpunt.nl) en de Academie Theologie van de Gereformeerde Hogeschool te Zwolle.¹ In dit

Praktijkcentrum moest empirisch praktisch-theologisch onderzoek worden verricht ter ondersteuning van het werk binnen gemeenten en als basis voor de verdere (wetenschappelijke en praktijkgerichte) theorievorming en actueel onderwijs.

Vijf waarnemingen spelen hierbij een rol.

1. De ontwikkelingen dwingen theologische opleidingen vorm te geven aan empirisch onderzoek. Samenwerking levert schaalvoor- delen op.

2. De partners deden alle drie ondersteuningswerk.² In een beperkte ‘markt’ dreigt dan concurrentie, terwijl de schaalgrootte de kwaliteitsniveaus van ieder begrenst.
3. Gemeenteleden met hogere opleidingsniveaus nemen zelf veel vraagstukken ter hand. De overblijvende vraagstukken hebben een grotere complexiteit en vergen een deskundiger aanpak.
4. Kennisontwikkeling is niet alleen een zaak van opleidingen en onderzoeksinstituten. Het lokale karakter van vraagstukken betekent dat gemeenten kennisdragers zijn en veranderen van ‘afnemer’ naar ‘co-producent’, ook wetenschappelijke of praktijktheoretische kennis.
5. De complexiteit van vraagstukken binnen de kerken is dusdanig groot, dat kerkverband- overstijgende samenwerking noodzakelijk is. Het Praktijkcentrum werkt daarom samen in netwerken met wisselende partnerschappen. Direct na de synode werden projecten opgestart: onderzoek naar vraagstukken binnen gemeenten; een werkwijze om diversiteit te bespreken; een publicatieproject over generaties en geloofsgesprekken. In samenwerking met het Diaconaal Steunpunt werd een toerustingscursus voor diakenen ontworpen, getest en ingevoerd. Andere onderzoeken betroffen de toerusting van catecheten, samenwerking tussen gemeenten van verschillende kerkverbanden, en uitbreiding van de cijfermatige gegevensverzameling om ontwikkelingen sneller op te sporen.

Sociale en theologische wetenschappen

In het Praktijkcentrum werken sociale wetenschappers naast theologen, wo- naast hbo-op-

geleiden. In het netwerk wordt samengewerkt met vrijwilligers met allerlei opleidingen. Besloten is daarom te werken vanuit het model van Osmer (2008) met de vier cyclisch-iteratieve en wederzijds-kritiserende taken voor de praktische theologie: empirisch-beschrijvend, interpreterend, waarderend en handelend. Hierdoor wordt recht gedaan aan de onderscheiden perspectieven van de verschillende actoren betrokken bij de praktijkvraagstukken.

Osmer's model heeft epistemologische, hermeneutische en methodologische vraagstukken. Epistemologisch betreft dit de aard en waardering van de kennis die vanuit onderzoek, theorievorming en handelen aan de orde is. Onderzoekskennis is bijvoorbeeld voornamelijk beschrijvend van aard, waarbij dan voor de kwalitatieve vormen van onderzoek sprake is van een dubbele interpretatie: de door onderzochten geïnterpreteerde werkelijkheid wordt door onderzoekers opnieuw geïnterpreteerd. Dit vereist een dialogische insteek met wederkerige adequaatheid als kwaliteitscriterium (Denzin 1994; Flick 2012). Verder hebben praktijktheoretische, wetenschappelijke en bijvoorbeeld vertrouwde kennis, ieder een eigen waarde. Per situatie moet worden bekeken hoe de soorten kennis worden samengevoegd tot een betekenisvol geheel dat recht doet aan de empirie, de kennisbestanden en tegelijk tot handelen kan uitnodigen in een gewenste richting (Van Woudenberg 1996). Een andere kwestie betreft de relatieve onherleidbaarheid van taalwerelden die wetenschappers en professionals hanteren. Wie een taak overdraagt van een predikant naar een kerkelijk werker, doet wat anders dan de pastorant die gevoelens overdraagt naar de

pastor. Het begrip ‘overdracht’ verwijst naar werkelijkheden met verschillende consequenties (Grayling 1996).

De vraag naar de normativiteit van de werkelijkheid, naast die van het christelijk belijden, is binnen de gereformeerde praktische theologie niet eenduidig beantwoord. Allereerst gaat het om de hermeneutiek binnen de interpretatie van de bijbeltekst en om de vraag naar de relatie tussen de Bijbel en het beleden en geleefde geloofsleven (Zwiep 2009; Trimp 2002; De Ruijter 2013; Gadamer 2010; Brink 2013). Verder gaat het om de relatie tussen theologie en sociale wetenschappen en welke discipline die vraag stelt. Vanuit de theologie fungeren andere wetenschappen en prak-

tijktheorieën als hulpbronnen. De theologie heeft als wetenschappelijke discipline een eigen object, kennisopvatting en methodologie, die intern normatief functioneert. Wil een discipline wetenschappelijk blijven, dan zal ze communicatief en reflectief zijn, maar uiteindelijk haar eigen positie innemen. Dit geldt ook de praktische theologie binnen de theologie in het algemeen. Zij heeft een eigenstandige positie ten opzichte van systematische en bijbelse theologie, ecclesiologie et cetera. Zij is gericht op de wetenschappelijke reflectie op het handelen van de kerk in dienst van het evangelie, binnen de concrete creatuurlijke en culturele werkelijkheid (Ruijter 2005; Möller 2004). Zij is niet slechts ‘handelingswetenschap’, met het risico dat het ‘hoe’ gaat domineren, maar ook gericht op het ‘wat’: de communicatie van het evangelie (Korsch 2007). Voor de praktische theologie

zijn dan de andere theologische disciplines hulpbronnen, net als de sociale wetenschappen, zij het dat voor de inhoud van de communicatie de theologische disciplines een sterk bepalende rol spelen (Cameron 2010).

Hetzelfde geldt voor de sociaalwetenschappers. Voor hen is de theologie een hulpwetenschap om de werkelijkheid te begrijpen. Idem staan adviseurs voor de vraag hoe het praktijkprobleem op te lossen. Schön (1983; 1987) noemt praktijkproblemen ‘messy situations’, gekenmerkt door onzekerheid, instabiliteit, complexiteit, uniekheid en vol van waardenconflicten. De eerste taak is de situatie een naam en een kader te geven waarin zij verkend

kan worden: ‘naming’ en ‘framing’. Om dit te doen maken professionals gebruik van verschillende soorten kennis,

wetenschappelijke, praktijktheoretische, handelingskennis en ‘tacit knowledge’: kennis die ‘in’ de professional zit over hoe situaties aangepakt kunnen worden om ze op te lossen. Voor de adviseur zijn dus de sociaalwetenschappelijke en theologische inbreng ‘slechts’ elementen die een bijdrage leveren aan de formulering van een theorie op N=1 niveau en mogelijke handelingsalternatieven (Strien 1986).

Empirisch-methodologisch speelt het onderscheid tussen wetenschappelijke theorievorming en praktijktheorieën. Verschuren (2010) onderscheidt tussen enerzijds ‘academisch theoriegericht onderzoek’ (op universiteiten) en ‘professioneel praktijkgericht onderzoek’ (op hogescholen) en anderzijds de ‘context of discovery’ en de ‘context of justification’.

Vanuit de *context of discovery* richt academisch theoriegericht onderzoek zich op de (menselijke) natuur en de ontologische werkelijkheid met als product verklarende theorieën. Het professioneel praktijkgericht onderzoek richt zich echter op handelen in een contingente werkelijkheid, met als product prescriptieve theorieën, handelingsprotocollen en/of probleemoplossing. Object en product verschillen.

Vanuit de *context of justification*, zijn de verschillen kleiner: beide moeten voldoen aan eisen van validiteit, controleerbaarheid en cumulativiteit. Bij de productcriteria voor de praktijk geldt voor hbo-onderzoek dat de eisen aan implementaire en ethische validiteit uitermate groot zijn, waar die voor de universiteit minder een rol spelen, hoewel ook daar de valorisatievraag belangrijker wordt (Sievers 2008; HBO-raad 2007; 2010; KNAW 2009; 2012).

Vanuit de positie van de adviseurs staan we voor de vraag naar de relatie tussen de empirische cyclus en de agogische of regulatieve cyclus (Geertsema 2010; De Groot 1994). In de regulatieve cyclus gaat het om signaleren – onderzoeken – ontwerpen – implementeren – evalueren – legitimeren. In de empirische cyclus om waarnemen – hypothesen formuleren – toetsbare voorspellingen opstellen – toetsen van de voorspellingen – evalueren van de uitkomsten. Beide cycli komen vergaande overeen (Schön a.w.). De professional zal tijdens zijn onderzoek van de situatie ook hypothesen formuleren op basis van de verschillende theorieën die hij ter beschikking heeft. De empirische cyclus geeft theorieën met algemene geldigheid, de regulatieve cyclus een theorie voor het individuele

geval, die echter bij doorlopen van de cyclus in meerdere gevallen de mogelijkheid biedt voor het formuleren van een academische of een praktijkprobleemgerichte theorie. Een en ander vergt dat adviseurs en onderzoekers beide cycli kennen en over en weer kunnen schakelen.

Consequenties

De grondtoon in alle ontwikkelingen ligt in de uitdaging mensen (elkaar) te (helpen) ontmoeten rond het kruis en de opstanding van Jezus Christus. Opleidingen moeten niet slechts wetenschappelijk of handelingsgericht opleiden, maar studenten helpen een persoonlijk discipelschap te ontwikkelen.

Daartoe zal voldoende kennis en persoonlijke ervaring aangereikt moeten worden om de woorden die de kerk in haar geschiedenis heeft ontdekt in woorden voor vandaag om te zetten. Een godsdienstwetenschappelijke insteek lijkt daartoe ontoereikend: opleidingen moeten positie kiezen, om aansluiting bij de christelijke gemeenschap te houden.

Actualisering van epistemologie, hermeneutiek en taalwerelden is nodig om professionals en vrijwilligers te laten samenwerken. Zelf ontdekte ik dat ‘meneer heeft het goed gezegd’ niet altijd een compliment was voor mijn welbespraaktheid, maar betekende dat ik er niets van had begrepen. Dat analyses voorbij gingen aan loyaliteiten, aan schaamte en schuld in gesloten gemeenschappen waar iedereen alles wist van iedereen en niemand meer durfde te oordelen. Dat je soms aan de keukentafel moet zitten om over God-in-het-dagelijks-leven te praten.

Een nadere doordenking van de methodologie van onderzoek binnen geloofsgemeenschap- ➤

pen is nodig, om aan de valorisatie-eisen van de overheid te voldoen.

De eigenheid van de academische opleiding en beroepsbeoefening in relatie tot de praktijkgerichte opleidingen en beroepsbeoefening vergt bezinning. De kracht van wetenschap is haar reductionistische insteek bij het bestuderen van de werkelijkheid. Als deel van de systeemwereld zoekt zij naar ordening, voorspelbaarheid en reguleerbaarheid.

Daarmee heeft zij een kritiserende en herstellende functie naar de *messy situations* van de leefwereld. Respectvol en voorzichtig gezegd stelt ‘zo zegt de Heer’ een situatie in een ander licht. De kracht van de praktijkopleiding is het omgekeerde. Deze sluit aan bij de rommel in de leefwereld, inclusief onvoorspelbaarheid en chaos, verhalen, culturen en patronen en handelingsverlegenheden. Daarmee heeft zij een kritiserende en herstellende functie ten opzichte van reductie en ont-lokalisering vanuit de systeemwereld naar gemeenten. Met authenticiteit gesproken kan ‘kom mij, zondaar, te hulp’ de beperktheid en barmhartigheid van ons bestaan voor het voetlicht brengen (Korthals 1992; De Roest 1998).

De taakverdeling tussen wo- en hbo-theologen vergt aandacht. Beiden moeten een schaaft met vijf poten zijn. De wo-opleiding richt zich echter op diepgaand theologisch verstaan van de Bijbel en generaal kijken naar de werkelijkheid. Dat rechtvaardigt dat de wo-opgeleide zich vooral met de uitleg van de Bijbel in preken, catechese en bijzondere pastorale situaties bezighoudt. De hbo-opleiding richt zich op het geleefde christelijk leven, vanuit generiek-theo-

logische kennis en specifiek sociaalwetenschappelijke en praktijkprobleemoplossingskennis.

Dat rechtvaardigt een inzet in gemeenteopbouw-taken en activiteiten naar specifieke doelgroepen.

Als laatste de democratische kwaliteit. Een andere epistemologie, honorering van de kracht van verschillende opleidingen, erkenning van de mondigheid van gemeenteleden, betekent

andere samenwerkings- en machtsverhoudingen. Gemeenten en teams binnen gemeenten zullen democratisch worden. Dit vergt

erkenning van de eigen kracht en de eigen zwakheid. En gericht zoeken naar de manier waarop de kracht van de ander mijn zwakheid kan compenseren. Diversiteit en veelkleurigheid worden zo krachten om God voor Zijn diepte en rijkdom te eren, elkaar en de samenleving te dienen. <

Noten

¹ De Gereformeerde Hogeschool is geen kerkelijk instituut, maar sterk verweven met de gereformeerde gezindte.

² De opbrengsten van onderzoek en onderwijs moeten beschikbaar zijn voor beleidsbepaling, vernieuwing et cetera, de ‘valorisatie’ van onderzoek en onderwijs.

Literatuur

- Borgman, E. (2009). *Overlopen naar de barbaren*. Kampen: Klement.
- Brink, E. (2013). *Connecting Horizons with Job*. William Carey International University Press.
- Bronsveld, G., Hertog, G. den, Wattèl, B. (2013). *Kerk op een kruispunt*. Apeldoorn: Theologische Universiteit.

- Cameron, H., Bhatti, D., Duce, C., Sweeney, J., Watkins, C. (2010). *Talking about God in Practice*. London: SCM Press.
- cbs.nl/nl-NL/menu/themas/vrije-tijd-cultuur/publicaties/artikelen/archief/2013/2013-3929-wm.htm, laatst bezocht 23.12.2013.
- cbs.nl/NR/rdonlyres/C29AB889-FF8B-468F-AC74-FCB9D6B7E789/0/20131204b15art.pdf, laatst bezocht 23.12.2013.
- Dekker, G. (2013). *De doorgaande revolutie*. Barneveld: De Vuurbaak.
- Denzin, N.K., Lincoln, Y.S. (1994). *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Donk, W.B.H.J. van der (red.) (2006). *Geloven in het publieke domein*. Den Haag/Amsterdam: WRR/Amsterdam University Press.
- Flick, U. (2012). *Qualitative Sozialforschung*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag.
- Gadamer, H.-G. (2010). *Wahrheit und Methode*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Geertsema, H., Pelt, M. van, Diekmann, W. (2010). ‘Master staat voor meesterschap’, deel II Startdocument Landelijk overleg masters HSAO: <http://www.vereniginghogescholen.nl/zoekresultaten?q=start-document+landerlijk+overlg+masters+hsao>
- Grayling, A.C. (1996). *Wittgenstein*. Rotterdam: Lemniscat.
- Groot, A.D. de (1994). *Methodologie*. Assen: Van Gorcum.
- HBO-raad (2007). *Brancheprotocol Kwaliteitszorg Onderzoek (BKO) 2009 – 2015*.
- HBO-raad (2010). *Gedragscode Praktijkgericht Onderzoek voor het HBO*.
- KNAW (2009; i.s.m. VSNU, NWO). *Standard Evaluation Protocol 2009 – 2015*.
- KNAW (2012). *Kwaliteit en relevantie in de geesteswetenschappen*.
- Kock, J. de (2013). Een tijdperk zonder al te veel catechese. In: *Nederlands Dagblad*, 30 november 2013, 13.
- Korsch, D. (2007). Theologie. In: Gräb, W., Weyel, B. (Hrsg) (2007). *Handbuch Praktische Theologie*. Gütersloh: Gütersloher Verlag.
- Korthals, M., Kunneman, H. (red.) (1992). *Het communicatieve paradigma*. Amsterdam: Boom Meppel.

- Möller, C. (2004). *Einführung in die Praktische Theologie*. Tübingen und Basel: A. Francke Verlag.
- Osmer, R.R. (2008). *Practical Theology*. Grand Rapids, Michigan/Cambridge, United Kingdom: William B. Eerdmans Publishing Company.
- Roest, H.P. de (1998). *Communicative Identity*. Kampen: Kok.
- Rotmans, J. (2012). *In het oog van de orkaan. Nederland in transitie*. Bostel: Aeneas.
- Ruijter, C.J. de (2013). *Horen naar de stem van God*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Ruijter, C.J. de (2005). *Meewerken met God*. Kampen: Kok.
- Schön, D.A. (1983). *The Reflexive Practitioner*. New York: Basic Books.
- Schön, D.A. (1987). *Educating the Reflexive Practitioner*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Sievers, B. (2008). The psychotic university. In: *Ephemera: Theory and politics in organization*, 8 (3), 238-257.
- Strien, P.J. van (1986). *Praktijk als wetenschap*. Assen/Maastricht: Van Gorcum.
- Trimp, C. (red.) (2002). *Woord op schrift*. Kampen: Kok.
- Verschuren, P.J.M. (2010). *Onderzoek in het HBO*. Nijmegen: Radboud Universiteit.
- Williams, R. (2013). *Geloof in de publieke ruimte*. Vught: Skandalon.
- Woudenberg, R. van (red.) (1996). *Kennis en werkelijkheid*. Amsterdam/Kampen: Buijten & Schipperheijn/Kok.
- Zwiep, A. (2009). *Tussen tekst en betekenis*. Amsterdam: VU University Press.

Henk (dr. H.) Geertsema is directeur van het Praktijkcentrum, instituut voor onderzoek en dienstverlening in de kerken in Zwolle en hoofd theologische opleidingen aan de VIAA-Gereformeerde Hogeschool te Zwolle.
hgeertsema.theologie@gh.nl